

Olsztyn, 20.06.2023 rok

Prof. dr hab. Honorata Cybula
Dziedzina: sztuki
Dyscyplina: sztuki muzyczne
Adres do korespondencji
honorata.cybula@uwm.edu.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Tomasza Kotwicy
sporządzona w związku z przewodem o nadanie stopnia doktora sztuki
w dyscyplinie artystycznej dyrygentura, wszczętym w dniu 15.05.2018 roku
przez Radę Wydziału Edukacji Muzycznej Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego
w Bydgoszczy

Zlecniodawca recenzji
Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Wydział Edukacji Muzycznej, pismo
z dnia 09.05.2023 roku.

Podstawa prawna

Ustawa z dnia 14 marca 2003 o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz
o stopniach i tytule w zakresie sztuki wraz ze zmianami (Dz. U. 2017 rok, poz. 1789)
oraz

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 r.
w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodach
doktorskich, w postępowaniu habilitacyjnym oraz postępowaniu o nadanie tytułu
profesora (Dz. U. 2011 nr 204 poz. 1200) oraz art. 179 ust. 1 i 3 Ustawy z dnia 3 lipca
2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U
z 30 sierpnia 2018 r, poz. 1669).

OCENA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Rozprawa doktorska przedstawiona przez mgr. Tomasza Kotwicę, której promotorem dr hab. Benedykt Ody, prof. uczelni z Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy to dzieło artystyczne w formie koncertu, zarejestrowanego na nośnikach cyfrowych CV i DVD, który miał miejsce 11 listopada 2018 roku w kościele Klasztoru Pocysterskiego w Wągrowcu oraz starannie przygotowana rozprawa teoretyczna, będąca opisem dzieła artystycznego zatytułowana *Pieśni ojczyste o tematyce historycznej wybranych polskich kompozytorów od XIII do XXI wieku*.

Część teoretyczna pracy, której przedmiotem rozważań jest analiza zagadnień interpretacyjnych w wybranych pieśniach ojczystych składa się z trzech rozdziałów:

- I Definiowanie i historia pieśni
- II Motywy i konteksty w wybranych pieśniach ojczystych
- III Analiza muzyczno-wykonawca wybranych pieśni ojczystych

W skład rozdziału pierwszego i drugiego wchodzi trzy, a w skład trzeciego dwa podrozdziały. Dysertację uzupełnia wstęp, podsumowanie, bibliografia, w skład której wchodzi 83 pozycje z polskiej literatury przedmiotu (bez podziału na pozycje zwarte i artykuły), 10 pozycji encyklopedycznych i 9 źródeł internetowych, streszczenie pracy

w języku polskim i angielskim oraz płyty CD i DVD z zapisem koncertu przewodowego. Do rozprawy w formie osobnego, oprawionego zbioru zostały dołączone partytury wszystkich utworów wykonanych podczas koncertu przewodowego.

Głównym celem pracy Doktoranta było, jak napisał w rozprawie: *przedstawienie aktualnej praktyki wykonawczej wybranych pieśni ojczystych o tematyce historycznej w samodzielnej wypowiedzi artystycznej, a także wskazanie kontekstów literackich w sposobie artykułowania treści zawartych w dziele artystycznym (str.4).*

W pierwszym rozdziale dysertacji zatytułowanym *Definiowanie i historia pieśni* autor przedstawił podłoże historyczne powstania pieśni i całościowo zdefiniował zagadnienia *pieśń* i *pieśń polska* oraz wyjaśnił sformułowanie *pieśń chóralna/pieśń zespołowa*.

Rozdział drugi dysertacji *Motywy i konteksty w wybranych pieśniach ojczystych* poświęcił motywom pieśni i najistotniejszym kontekstom, związanym z ich powstaniem i mającym wpływ na ich interpretację i wykonanie. Poddał analizie warstwy tekstowe wszystkich wykonanych podczas koncertu pieśni. Swoje badania przeprowadził w trzech aspektach wiążących je z kulturą polską: religijnym, ludowym i narodowowyzwoleńczym.

Rozdział trzeci zatytułował *Analiza muzyczno-wykonawcza wybranych pieśni ojczystych*. Doktorant podzielił ten rozdział – kierując się rodzajem aparatu wykonawczego – na dwie części: w pierwszej zamieścił – w kolejności zgodnej z programem koncertu przewodowego – analizy utworów *a cappella*, zaś w drugiej kompozycji wokalnie-instrumentalnych. Opisał ich genezę w kontekście historycznym, przedstawił sylwetki kompozytorów, autorów tekstów i opracowań. Zaprezentował także najistotniejsze zagadnienia dotyczące interpretacji zapisu nutowego i problematyki wykonawczej. Opisane elementy zostały wykorzystane w koncercie przewodowym.

Oceniając warstwę merytoryczną i metodologiczną pracy teoretycznej należy stwierdzić, iż mgr Tomasz Kotwica w sposób prawidłowy zrealizował postępowanie badawcze, mające na celu ukazanie problemów muzyczno-wykonawczych w wybranych pieśniach ojczystych. Uczynił to wykorzystując metodę opisową, analizy i porównania. Przedstawiona rozprawa posiada logiczny i przejrzysty układ, widoczny na przestrzeni trzech rozdziałów (definicja i historia pieśni – motywy i konteksty interpretacji tekstu – analiza muzyczna i wykonawcza). Zawierając w pracy własne refleksje nad realizacją artystyczną utworów wykazał, iż kreowanie ich artystycznego wykonania jest procesem złożonym, wymagającym zrozumienia intencji autorów w kontekście historycznym.

Przechodząc do omówienia pisarskiej strony pracy teoretycznej, należy stwierdzić, iż w częściach nieanalitycznych rozdziałów została ona napisana na ogół poprawnym językiem, zapewne wynikającym z właściwego inspirowania się tekstami źródłowymi. Natomiast w rozdziałach analitycznych w zastosowanym języku analizy i terminologii pojawiają się niedokładności i niezręczne sformułowania. Przykłady to: *póki my żyjemy* [s.35], *geneza powstania* [s.5,42] *moltonika*, *molsubdominanata* [s.48,49,74], *hymniczna tonacja* [s.40], *układ meliczny fraz* [s.79], (...) *zatem omawianie występujących w nich motywów i kontekstów w aspekcie religijnym narzuca się jako oczywistość* [s.22], (...) *utwory funkcjonujące w orbicie myśli religijnej*. [s.22], (...) *wspólna dla obu utworów topika i wyobraźnia religijna* [s.26], (...) *to recytatywny jednogłos, przypominający chorałowy śpiew* [s.53], *Ta zwykła, nawykowa praktyka nabyta w procesie edukacji* (...) [s.36], *Uspokojenie końcowe należy wykonać spokojnie i uważnie* (...) [s.54], (...) *uwaga akcentowania słowa w odpowiednim miejscu* [s.49], *Nie twierdzą*

z całą pewnością (...) [s.41], (...) każda fraza ma inne zakończenie harmoniczne, coraz bardziej skomplikowane. [s.53].

Niezręczne wydaje się włączenie do bibliografii rozprawy doktorskiej źródeł przeznaczonych dla uczniów szkół muzycznych i melomanów: *Słownicznka muzycznego* Jerzego Habeli i *Małej historii muzyki* Józefa Reissa.

Korekty wymaga również w kilku miejscach strona edytorska pracy m. in: jednoczesne stosowanie w zapisie cytowanych teksów kursywy i cudzysłowów czy brak informacji o źródle pochodzenia podanych w pracy tekstów pieśni.

Pomimo uchybień dało się odczuć, iż przedstawiona do oceny dysertacja jest efektem zainteresowań Doktoranta wynikających z jego dyrygenckiej praktyki oraz pracy z zespołami. Odnosi się ona bowiem bezpośrednio do kwestii związanych z realizacją utworów chóralnych i sposobów pokonywania zawartych w nich trudności wykonawczych.

Zdaniem recenzenta, cel pracy – poprzez wnikliwe przeprowadzenie badań – został osiągnięty. Treść pracy znacznie poszerza wiedzę na temat wykonawstwa wybranych kompozycji, a zawarte w niej spostrzeżenia i uwagi metodyczne należy uznać za konieczne do ich artystycznego wykonania.

Reasumując, rozprawa teoretyczna *Pieśni ojczyste o tematyce historycznej wybranych polskich kompozytorów od XIII do XXI wieku* to szczegółowe opracowanie teoretyczne będące opisem dzieła, w którym Doktorant wykazał się wiedzą w dyscyplinie sztuki muzycznej oraz umiejętnością wszechstronnej analizy muzycznej, co pozwala mu na prowadzenie samodzielnej pracy artystycznej.

PREZENTACJA ARTYSTYCZNA

Prezentacja artystyczna to koncert, który odbył się 11 listopada 2018 roku w kościele klasztoru pocysterskiego oo. Paulinów w Wągrowcu z okazji obchodów 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości.

Koncertu przewodowego – z racji zobowiązań artystycznych, wynikających z obchodów w Polsce tego szczególnego i niepowtarzalnego Święta Niepodległości – wysłuchałam w formie nagrania DVD. Zostało ono przygotowane profesjonalnie i posiada dobrą jakość dźwięku. Niemniej jego odsłuchanie tylko w części pozwoliło mi odnaleźć akustykę świątyni i atmosferę koncertu wykonanego w dniu tak istotnym w historii Polski.

Program prezentacji artystycznej wzbudził moje szczególne zainteresowanie. Nie często bowiem zdarza się wysłuchać podczas jednego koncertu 22 utworów chóralnych o charakterze ojczystym, na rozbudowany zespół wykonawczy: trzech solistów, harfistkę, trzy chóry i orkiestrę.

O swoim zamiarze artystycznym zawartym w programie koncertu Doktorant napisał w swojej rozprawie: *Dobór repertuaru oraz kolejność utworów opisywanego dzieła artystycznego była przez mnie przemyślana i nieprzypadkowa. Uważam, że tak dobrana i dostosowana (wg treści historyczno-literackich) kolejność utworów stanowi czytelny zarys obrazu historycznych pieśni ojczystych oraz stanowi moją indywidualną wypowiedź artystyczną* [s.136].

Wykonawcami omawianego koncertu byli soliści: Karolina Makuła – mezzosopran, Łukasz Seremet – tenor, David Roy – baryton, Anna Kruś – sopran; harfistka Maria Lewandowska; chóry: The Hoor, Wągrowiecki Chór Kameralny z Miejskiego Domu Kultury w Wągrowcu, Chór Akademicki Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy oraz Bydgoska Orkiestra Symfonicznych. Dyrygentem całego koncertu był mgr Tomasz Kotwica.

W pierwszej części koncertu Doktorant zaprezentował pieśni *a cappella*, skomponowane przez kompozytorów polskich do słów m.in.: Jana Kochanowskiego Cypriana Kamila Norwida, Marii Konopnickiej, Kazimierza Wroczyńskiego oraz poetów anonimowych. W kolejności słuchacze usłyszeli:

Bogurodzica

Gaude Mater Polonia – opr. T. Klonowski

Zdrowaś Królowo Wyborna – A. Koszewski

Moja Piosnka – słowa C. K. Norwid, muzyka J. Świder

Bądź na wieki pochwalon – słowa J. Kochanowski, muzyka A. Kaliski

Rota – słowa M. Konopnicka, muzyka F. Nowowiejski

Białe róże – słowa K. Wroczyński, J. Lankau, muzyka M. Kozar-Słobódzki

Gdy szedłem raz od Warty – mel. harcerska, opr. P. Komorowski – prawykonanie

Marsylianka wielkopolska – mel. harcerska, opr. P. Komorowski – prawykonanie.

W tej części koncertu została także wykonana z akompaniamentem harfy *Pieśń XXV* – słowa J. Kochanowski, muzyka J. Świder.

Utwory *Zdrowaś Królowo Wyborna*, *Moja Piosnka*, *Pieśń XXV* i *Bądź na wieki* wykonały połączone chóry: Chór „The Hoor”, Wągrowiecki Chór Kameralny z Miejskiego Domu Kultury w Wągrowcu, zaś pozostałe kompozycje połączone chóry: Chór Akademicki Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Chór „The Hoor”, Wągrowiecki Chór Kameralny.

W drugiej części doktorskiej prezentacji artystycznej mgr Tomasz Kotwica wykonał z solistami (mezzosopran, tenor, bas), połączonymi chórami mieszanymi i orkiestrą cykl *Pieśni Polskie*, który został opracowany w 1926 roku przez Karola Szymanowskiego, a podczas koncertu wybrzmiał w opracowaniu i aranżacji z 2008 roku Miłosza Bembinowa.

Tytuły pieśni cyklu *Pieśni Polskie* i skład wykonawczy:

Idzie żołnierz borem, lasem (solo – tenor)

Tam na błoniu błyszczą kwiecie (solo – baryton, mezzosopran)

Jak to na wojence ładnie! (solo – tenor)

Leci liście z drzewa (solo – mezzosopran, chór żeński)

Hej, strzelcy wraz! (chór męski)

Ułani, ułani, malowane dzieci (chór żeński)

O mój rozmarynie (chór mieszany *a cappella*)

I zabujały siwe łabędzie (solo – mezzosopran, tenor)

Gdzież to jedziesz, Jasiu? (solo – mezzosopran, tenor)

Marsz Pierwszej Brygady (solo – mezzosopran, baryton, chór mieszany).

Z przyczyn technicznych na nagraniu DVD nie została zapisana pieśń *Idzie żołnierz borem, lasem*.

Ostatnimi utworami zaprezentowanymi podczas koncertu były trzy kompozycje na chór mieszany i orkiestrę:

Pieśń Konfederatów Barskich – słowa J. Słowacki, muzyka A. Kurylewicz, ar. M. Czekala (orkiestra, chór mieszany) – prawykonanie

Bóg się rodzi – słowa F. Karpiński, opr. M. Małecki (orkiestra, chór mieszany, solo – sopran, alt, tenor)

Polski Hymn Narodowy – słowa J. Wybicki (orkiestra, chór mieszany).

Nie dokonując bardzo szczegółowej analizy wykonania poszczególnych części koncertu stwierdzam, iż miejsce koncertu, jakim był barokowy kościół klasztoru pocysterskiego oo. Paulinów w Wągrowcu zostało dobrane ze szczególną starannością, pozwalającą na prezentację pieśni ojczystych w świątyni o dobrej akustyce i mogącej pomieścić w prezbiterium duży, wokarno-instrumentalny aparat wykonawczy.

Brzmienie zespołu chóralnego – złożonego z dwóch, a potem z trzech różnych chórów, z którymi współpracuje Doktorant było spójne. Chóry dysponowały niezbędną do wykonania koncertu techniką wokalną i ekspresją muzyczną. Pod kierunkiem Doktoranta poradziły sobie z złożeniami interpretacyjno-wykonawczym wszystkich kompozycji.

W pierwszej części koncertu, wykonanej przez chóry *a cappella*, słyszalne były problemy intonacyjne (np. o ½ tonu spadła intonacja w pieśniach: *Zdrowaś królowo wyborna*, *Rota*). Brak było także klarowności intonacyjnej we współbrzmieniach harmonicznym np. w *Marsyliance Wielkopolskiej* i pieśni harcerskiej *Gdy szedłem raz od Warty*. W wielu wyśpiewanych w pieśniach frazach zaakcentowane zostały ostatnie sylaby tekstu.

Pod względem intonacyjnym połączone chóry lepiej zabrzmiały w formie wokarno-instrumentalnej. Wykonanie cyklu pieśni było przygotowane, choć dało się odczuć brak „ześpiewania” zespołu chóralnego z orkiestrą. Wybrane przez dyrygenta tempa niektórych pieśni (*Tam na błoniu błyszczą kwiecie*, *Leci liście z drzewa*, *Ułani, ułani, malowane dzieci*, *Marsz Pierwszej Brygady*) odbiegały od oznaczeń tempa zamieszczonych w partyturze – były wolniejsze. Dyrygent – dla dobra przekazu tekstów pieśni – uwzględniał w nich akustykę barokowej świątyni. W rozprawie teoretycznej napisał: *Powodem mojej decyzji była bardzo duża przestrzeń klasztoru, która przeszkadzałaby w odbiorze i wykonawstwie tego utworu w tempie żywym* [s.80].

Ostatnie trzy wokarno-instrumentalne kompozycje, poprowadzone przez dyrygenta zdecydowanym ruchem, zabrzmiały dostojnie i uroczyście. Zarówno chór, jak i orkiestra wykonały je dużą ekspresją. Dyrygent zadbał o utrzymanie w kolędzie *Bóg się rodzi* tempa poloneza, zaś w hymnie *Jeszcze Polska nie zginęła* tempa mazurka.

Podczas koncertu zauważalna była dbałość dyrygenta o dykcję oraz o brzmienie dużego zespołu chóralnego. Dobra artykulacja słów pozwalała na rozumienie przekazywanych przez chórzystów słuchaczom tekstów. A należy zauważyć, iż cały koncert wypełniły (oprócz hymnu *Gaude Mater Polonia*) pieśni w języku polskim. Zarówno dyrygent, jak i chórzyci zrealizowali teksty zgodnie z zapisem partyturowym. Nie było to zadaniem łatwym, gdyż wszystkie pieśni miały zwrotkową lub zwrotkowo-refrenową budowę.

Na uwagę zasługuje wykonanie *Pieśń XXV* Józefa Świdra do słów Jana Kochanowskiego z akompaniamentem harfy. Nieczęsto można usłyszeć ten utwór w wersji na chór i harfę. Słuchając nagrania miało się wrażenie, że zbyt cicho brzmiące dźwięki akompaniamentu harfy nie były dobrze słyszane przez chór, co wpływało na precyzję rytmiczną, zwłaszcza w pierwszych współbrzmieniach śpiewanych przez niego fraz.

Zauważalne podczas prezentacji artystycznej uchybienia wykonawcze jak kłopoty intonacyjne zwłaszcza głosów sopranowych w wysokich rejestrach, brak proporcji w brzmieniu akordów, nierówne początki czy zakończenia fraz czy też drobne kłopoty z pulsacją zespołu chóralnego nie wpłynęły znacząco na recepcję całego koncertu.

Doktorant prowadził koncert czytelnym ruchem, dbając o szczegóły umieszczone przez kompozytorów w partyturach. Dyrygował wszystkimi zespołami w sposób sugestywny i skuteczny – gestem, którym przekazał chórzystom wyraz emocjonalny wykonywanych dzieł. Dbał o prozodie tekstów i wyrazisty ich wydźwięk emocjonalny. Jego ruch dyrygencki nie przeszkadzał słuchaczom w przeżywaniu treści i odbiorze koncertu.

Jako dyrygent koncertu mgr Tomasz Kotwica wykazał się znajomością wszystkich prezentowanych kompozycji. Zostały one odczytane z sumiennością i trafnością, z uwzględnieniem ich ludowego, patriotycznego, narodowowyzwoleńczego charakteru, a także w drugiej części koncertu istoty muzycznej formy wieloczęściowej.

Koncert Doktorant poprowadził z nut lub przy pomocy nut, co chwilami – zwłaszcza w części *a cappella* – stawało się przeszkodą w utrzymaniu kontaktu wzrokowego z chórem.

Dobrze zaprezentowała się podczas koncertu zaproszona do jego wykonania „Bydgoska Orkiestra Symfoników”. Warto podkreślić, że chór i orkiestra stworzyli zespół, który wzajemnie – pod okiem dyrygenta – współpracował i uzupełniał się. Orkiestra pełniła rolę zespołu akompaniującego, który w istotny sposób wpływał na wymowę i końcową ekspresję koncertu. Była to zauważalne zwłaszcza w tych opracowaniach, w których kompozytorzy zastosowali wariacyjność akompaniamentu w zwrotkach pieśni. Dobór solistów do wykonania partii solowych nie budził zastrzeżeń.

Podczas całej prezentacji artystycznej zauważalna była mobilizacja, czujność oraz zaangażowanie wszystkich wykonawców. Widoczne było też ich porozumienie z dyrygentem, co zapewne wpłynęło na uzyskanie końcowego wyrazu artystycznego całego koncertu.

Należy stwierdzić, iż koncert przewodowy mgr Tomasza Kotwicy był wydarzeniem muzycznym programowo przemyślanym i dopracowanym organizacyjnie, angażującym wielu wykonawców. Zapewne nie szczędzili oni czasu i energii, by mogło dojść do realizacji przez dyrygenta jego wizji artystycznej.

Niewątpliwie przygotowanie utworów do prezentacji publicznej wymagało wielu starań i wysiłku. Doktorantowi, który był głównym twórcą koncertu, składam wyrazy uznania.

Konkluzja

W oparciu o dokonaną ocenę przedstawionej do recenzji rozprawy doktorskiej Pana mgr Tomasza Kotwicy na temat *Pieśni ojczyste o tematyce historycznej wybranych polskich kompozytorów od XIII do XXI wieku*, składającej się z działu artystycznego zarejestrowanego na nośniku elektronicznym oraz pracy pisemnej, stanowiącej łącznie pracę pod wspomnianym tytułem stwierdzam, że praca doktorska spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim zawarte w ustawie z dnia 14 marca 2003 roku (art. 13 ust.1) *O stopniach naukowych, tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki*.

Wszelkie przedstawione powyżej w recenzji uwagi nie przesłaniają ogólnego, pozytywnego wrażenia, jakie odnosi się podczas zapoznawania się z przedstawioną do oceny pracą. Doktorant osiągnął postawiony sobie cel – interpretację historycznych i współczesnych pieśni ojczystych, a także omówienie zawartych w nich problemów muzyczno-wykonawczych. Dowiódł, iż zdobył poprzez prace ze swoimi chórami i zespołami doświadczenie oraz wiedzę niezbędną do tego, by realizować złożony proces, jakim jest przygotowywanie i realizacji dzieła muzycznego.

Reasumując, stwierdzam, iż przedstawiona przez mgr. Tomasza Kotwicę rozprawa doktorska w formie koncertu, a także twórczego i naukowego ujęcia problemu w rozprawie teoretycznej *Pieśni ojczyste o tematyce historycznej wybranych polskich kompozytorów od XIII do XXI wieku*, w której w sposób obszerny dokonał opisu dzieła noszą cechy oryginalności i nowatorstwa oraz wnoszą znaczny wkład w rozwój dyscypliny artystycznej dyrygentura.

Tym samym wnoszę o przyjęcie pracy doktorskiej mgr Tomasza Kotwicy oraz o dopuszczenie jej do publicznej obrony.

Honorata Cybulc